

СИНТЕЗОВАНИЙ ІСТОРИЧНИЙ НАРАТИВ: КИТАЙСЬКІ МОТИВИ В “ПІСНЯХ” ЕЗРИ ПАУНДА

У статті зроблено спробу визначити “Кантос” Езри Паунда як поетичну візію нового погляду на історію людства, яка б синтезувала епохальні події розвитку Заходу й Сходу, й зокрема – давнього Китаю та раннього періоду становлення США – в іманентно неподільному образно-художньому цілому. Спостереження над поетикою “Кантос” свідчать, що в цій ліро-епічній поемі відображено точки дотику історичних китайських наративів з історією західної цивілізації, а інтертекстуальна природа відтворення таких головних її героїв, як Конфуцій і Джон Адамс, свідчить про те, що конфуціанська ідея упорядкованості та громадського устрою бачилася Паундом як парадигма нової соціальної гармонії, що характеризується масштабами цивілізаційної моделі.

The article purports to define Ezra Pound's “Cantos” in terms of the poetic vision of a new interpretation of history which synthesizes milestones in the development of the East and the West, and in particular – of ancient China and the early American period, into an immanently unified artistic whole. The analysis of the “Cantos” poetics shows that this lyrical epic establishes points of contact between historical Chinese narratives and the history of the Western civilization, and the intertextual essence of such characters as Confucius and John Adams demonstrates that Confucian idea of order and social system was interpreted by Pound as a paradigm for a new social harmony that takes on the scope of civilizational model.

Тема функціонування мотивів китайської класичної філософії й поезії в творчості одного з визначних митців англо-американського модернізму Езри Паунда стала одним із визначних ракурсів критичної рефлексії західних критиків від початку другого етапу канонізації поета, пов'язаного з присудженням йому в 1949 р. щойно започаткованої Бібліотекою Конгресу США Боллінгенської премії. Головними темами цієї частини паундіани можна назвати історію й джерела поетового зацікавлення давньокитайськими текстами [7], специфіку образотворення [6], переклади класичних китайських поетів, наприклад, Лі Бо [4] та співвідношення розуміння американським поетом китайської філософії з теорією орієнталізму Едварда Саїда [5]. Проте поза увагою літературознавців опинилася власне наскрізна ідея “Кантос”, яку можна визначити як спробу Паунда окреслити

новий погляд на історію людства, яка б синтезувала епохальні події розвитку Заходу й Сходу, зокрема, давнього Китаю та раннього періоду становлення США, в іманентно неподільному образно-художньому цілому.

Тому завданням наших спостережень над поетикою “Кантос” Паунда є спроба проаналізувати точки дотику історичних китайських наративів з історією західної цивілізації в цій ліро-епічній поемі, описати природу інтертекстуальності у зображенні таких головних її героїв, як Конфуцій і Джон Адамс, і довести, що конфуціанська ідея упорядкованості та громадського устрою бачилася Паундом як парадигма нової соціальної гармонії, що характеризується масштабами цивілізаційної моделі.

У “Cantos” Езри Паунда китайський міф та історія Піднебесної змальовано як величну царину архетипів, яку поет протиставляє

сучасному світу в якості своєрідного джерела соціальної й моральної енергії, яка здатна відродити продуктивні універсальні принципи. Загалом у “Кантос” історія Китаю постає як низка добродієвих прикладів і засобів досягнення створення ефективної економіки, яка знівельовала б пагубні та лиховісні наслідки лихварської філософії, від яких потерпає західна цивілізація. Змальовані Паундом герої керують суспільством за допомогою молитви, ритуалу та суспільно-корисної праці. Так, Чен Тан, засновник династії Шан (відомої також під назвою Инь) “молвився на горі і / написав “ТВОРИ НОВЕ” / на своїй ванні / день за днем твори нове / зрїзай підлісок, / складай колоди, / нехай їх буде більше” [10, 264-265].

Традиція шанує Чен Тана як взірць правителя, який підкорив власні пристрасті заради добробуту держави. Згадувані в Кантос 53 “копальні міді, з якої вироблялися диски з квадратними дірками у середині”, “пусті силосні ями”, “сім років неврожаю” нагадують період в історії древнього Китаю, коли під час посухи правитель віддав наказ чеканити монети, щоб народ міг купувати зерно, але його катастрофічно бракувало. Ця трагедія тривала до того часу, поки не сталося диво – небо прийняло принесену Чен Таном офіру і дарувало землі дощ. Німецька фраза, вписана між “сьома роками недороду” та повчальними словами правителя – *der im Valuba das Gewitter gemacht hat* (“який викликав бурю в Балубі”) [10, 264] – приписує магичну силу не тільки достойному китайському правителю, але й долучає її до світової історії, причому у зворотному хронологічному порядку. У Кантос 38 ці слова читаємо в англійському перекладі “The white man who made the tempest in Valuba” [10, 189] поряд з важливим коментарем “they spell words with drum beat” (“вони пишуть слова за допомогою барабанного бою”). Йдеться про пригоду експедиції Лео Фробеніуса, німецького етнографа та дослідника народів Африки, чіскою теорією культури як особливого соціального організму Паунд захоплювався на початку 1930-х рр., коли одне плем’я загрожувало напасти на мандрівників, але гроза налякала та відстрашила їх. Наступного ранку перекладачі Фробеніуса почули, як плем’я, використовуючи сигнали барабанів, сповіщало про “білу людину, яка викликала грозу в Біємбі” [9, 157].

Паунд постійно згадує ритуальні обмеження та церемоніальні приписи: заборону ламати гілки дерев, під тінню яких перебував гідний правитель, ритуали, покликані вберегти від голоду, записи ритуалів, ритуальні офіри тощо.

У Піснях 53-54 історія занотована у формі низки подій, обумовлених належною повагою та виконанням принципів продуктивності та порядку, відомим декільком мудрецам, які керують через укази та ритуали.

Коли у Пісні 59 Паунд змальовує першого маньчжурського правителя династії Цин, то поета перш за все цікавить, як він сприймає Конфуція, радше канон китайської літератури, “Шицзин” (“Книгу пісень”) зібрану і відредаговану, як вважається, Конфуцієм: “De libro CHI-KING sic censeo / wrote the young MANCHU, CHUN TCHI, / less a work of the mind than of affects / brought forth from the inner nature / here sung in these odes. // Urbanity in externals, virtu in internals / some in a high style for the rites / some in humble”. (“Що стосується книги Шицзин, то думаю так, – писав молодий маньчжур, Шуньчжи, – не стільки плід розуму, / ніж наслідки сутності – ось що оспівується в цих одах. // Повага в ритуалах, чесноти в поведінці, деякі – у високому штилі для ритуалу, деякі – смиренні”).

Шицзин написана і “для імператорів, і для народу”, вона скрупульозно і детально вказує на засіб “досягнення чесноти”. Використання англійської, латини та італійської підкреслює загальнолюдське позачасове значення цього канону – “Ut animum nostrum purget, Confucius ait, dirigatque / ad lumen rationis / perpetuale effecto / That this book keep us in due bounds of office / the norm”. (“Щоб очистити розум, говорить Конфуцій, і направити [його] до світла розуму / вічна дія [останні два слова запозичені з канцони Кавальканти “Дама мене просить”, переклад якої подається в Канто 36 – О.Гон] / Аби ця книга / тримала нас в належних межах посад / Порядок”).

Отже, саме “наслідки”, які є результатом досконалої діяльності великих людей, повинні визначати життя держави. Очевидно, що для Паунда “норма”, чи взірць чеснот – як індивідуальних, так і державних – які передані нащадкам Конфуцієм, є вічними цінностями. Вживання латини говорить про універсальну та неперервну природу цих істин, які набувають знак ритуалу. У багатьох мотивах “Кантос” звучить бажання відновити конфуціанську мудрість і розсудливість у якості історичного ритуалу та висловити власне бачення Паунда колоподібного напрямку історичного часу, адже в цьому хронотопі “наслідки внутрішньої сутності” Конфуція зливаються з природою Одиссея, Малатести, Джефферсона, Адамса і у такий спосіб створюють універсальний порядок.

Формально “Китайські Cantos” починаються 52-ю Піснею. Їх відкриває особливо ставна ідеограма “випромінювання”, що її Паунд запозичив із рукописів Феннолози. У наступних Піснях цього циклу пошуки Паундом нової моделі історичного наративу вивершуються в своєрідному літописанні, що починається від канонічної “Книги ритуалів”, Лі Цзи, й завершується періодом президентством Джона Адамса. У текстурі твору як художнього цілого оригінальною увертурою цієї наративної схеми є

фінал Пісні 50, яка закінчується двома ідеограмами – шень і мінь (“правильний” та “ім’я”). Сам Паунд трактує ці письмові знаки як “true definition”, тобто “істинне визначення” у Пісні 66 [10, 382], що близько пов’язане із завданням “називати речі своїми іменами, яке згадується в Пісні 52 [10, 261].

Власне Канто 50 теж окреслює історичну орбіту Змісту, який передує “Китайським кантос”, оскільки об’єднує культуру давнього Китаю із батьками-засновниками США – лише у зворотному хронологічному порядку. Фінальні китайські знаки цієї частини твору резонують із першими її рядками – цитатою із листа 1815 р. тоді вже экс-президента Адамса стосовно причин і перебігу Війни за незалежність: “Революція, – сказав містер Адамс, – відбулася в головах людей / за п’ятнадцять років до Лексінгтона” [10, 246].

Від Кантос, присвячених китайській історії, Паунд органічно переходить до історії Америки. У “Піснях 62-71” Джона Адамса змальовано як продовжувача й правонаступника ідей та ідеалів Конфуція. Відомо, що для написання цієї частини епосу Паунд користувався відредгованими Чарльзом Бостоном “Працями Джона Адамса” – двотомником, питому вагу якого складають не завжди зрозумілі посилання на факти біографії 2-ого президента США, його переписка (зокрема, і з Томасом Джефферсоном), щоденники, політичні документи. Паундова точка зору висловлена через портрет Адамса: “найясніший розум конгресу у 1774 р. і потім / *patet patriae* / людини, яка нас ... створила / ... врятувала своєю справедливістю, чесністю і прямими шляхами” [10, 350]. У цьому образі можна побачити риси архетипного батька-заступника-правителя, чії діяння відвернули країну від деструктивного впливу зрадників революції, уособлених в образі Александра Гамільтона – “ми можемо припустити (маю на це право, *ego scriptor cantilena*) / що він був найбільшим хамлом в УСІЙ американській історії”. Повторення гетероглосного малюнку (англійська, латинь, італійська) з особливою художньою силою увиразнює паралель із конфуціанською темою попередніх “Кантос”, і надає авторитетності інвективному голосу автора: будинок в італійському Рапалло, де написана ця “Пісня” 11-ого січня 1938 р.” [10, 350] перетворюється на скрипторій середньовічного монастиря, де Паунд-скриптор переписує, очищає, відновлює історію раннього періоду США.

Сторінки із магічної “Книги ритуалів”, сповнені безтрепетної, смиренної гармонії космічних циклів, виступає своєрідним ліричним прологом до дев’яти Пісень про китайську історію.

При першому читанні аннали від Паунда видаються безкінечними, але фактично художній час рухається тут з величезною швидкістю і охоплює 46 сторіч. Стрижневим завданням цих

літописів видається відстеження фактичного існування, домінування чи взагалі відсутності конфуціанських ідей у різні епохи, коли династії постають і зникають, на зміну достойним приходять негідні імператори чи міністри, упорядкованість і хаос протиборствують одне одному на величезних часових проміжках. Схід і Захід, Китай і Америка існують у чистилищі історії. Зневажливе ставлення до основ етики Конфуція призводить до морального занепаду можновладців і безладу в країні, як це сталося між 274 і 317 рр. За свідченням коментаторів, Імператор Цин У Дзи так захопився двірськими розвагами, що віддав правління царством своєму свекрові, Янь Сюню [9, 221]. Паунд змальовує цей історичний сюжет із сарказмом і їдкою іронією, що увиразнюється залученням сучасної лексики до наративу про давноминулі часі: “А державою управляв Янь Сюнь / імператор розважався у парку / повелів зробити легкий повіз, запряжений вівцею. / Вівця вибирала, на який пікнік податися / закінчив свої дні гурманом. Чен, татарин, сказав: / Хіба всі його ставленики не підлесники? / Як може така країна жити в мирі? А імперський принцип зайнявся корчмарським бізнесом / і читав Лао Цзи [10, 282].

Те, що царський спадкоємець читає твори засновника даосизму, – зловісний знак. Однак конфуціанська гармонія, шляхетність, упорядкованість не зникають з історичної арени, ми читаємо про імператорів, життя та мова яких позначені простотою, вони пишуть вірші, роздають зерно народу, дбають про зниження податків і цін і на смертному одрі віддають наказ “Бережіть мир, дбайте про людей”. Для них незаперечною формулою є “Конфуцій потрібен Китаю як вода – рибі” [10, 285].

Але ідеї вчителя Куна не можуть втілюватися в життя, наприклад, у часи династії Суй, яка “вгрузла в *abuleia*”. Цей латинський термін (параліч волі) символізує один із полносів, який разом “*directio voluntaris*” (направлена воля) створює ідейно-філософську напругу Кантос. Перший історичний приклад подібних “антигероїв” Кантос, позбавлених життєдайної енергії та сили волі, змальовано в особі Алессандро Медичі (Пісня 5). Замах на його життя передрікали на тільки гороскопи, але і його власні сновидіння, але він “вважав власну смерть невідворотною. *Abuleia*” [10, 19]. У цьому Канто тема підступних вбивств асоціюється з другим колом Дантового “Пекла”. Два італійських слова “*Caina attende*” повертають художній час твору до початку XIV ст. у формі, увічненій у п’ятій пісні “Пекла”, де Франческа да Ріміні просить Данте розповісти її чоловікові про страшне вбивство словами “Каїна жде того, хто кров’ю вмився” [2, 45].

Символічно, що так звана частина Кантос “*Rock-Drill*” починається складною ідеограмою “*лїнь*” [10, 563], де елементи “ритуал”, “три

краплі”, “хмара” вивершуються “небом”. Отже, митець намагається вибудувати бачення раю та гармонії. Словникові дефініції, здається, не передають усієї насиченості ідеограми. У Паунда вона перекладається як *sensibility*, тобто доброзичливість, прихильність, співчуття – “Наша династія виникла завдяки прихильності”, – слідує пояснення ідеограми “лінь” на початку 85-ої Пісні. Паунд послуговується перекладом на латинь книги історичних переказів “Шуцзин”, виконаного Куврером і який, до речі, акад. Алексеев називає “перекладом посередньої вартості” [1, 33]. “Наша династія” – це династія Шан, яка не зберегла власної незалежності через моральний безлад її останнього царя і була переможена плем’ям Чжоу.

Текстура Пісень 85-86 свідчить про те, що основним джерелом цих циклів є не “підрядники”, а оригінал книги “Шуцзин”, де зібрано архаїчні сентенції героїв стосовно історії древнього Китаю та самих історичних постатей. Для Паунда найбільше важить те, що вона була відредагована самим Конфуцієм, а значить, як додає В.Алексеев, у цій книзі немає “відвертого містичного та надприродного героїзму та наївної небувальщини” [1, 33]. Паунд ніби втворює російському синологу, оскільки в есе “Візитівка” пише: “Вчитель Кун зібрав оди та історичні документи древніх царів, які він вважав вартими зберегти” [8, 306]. В авторській примітці до Пісні 85 поет пояснює, що ця частина є “навіть занадто деталізованим підтвердженням тези Конфуція про те, що присутні принципи управління містяться в книзі Шу, історичному каноні” [8, 579]. У цьому розділі поеми рельєфно виокремлюється тема “збереження документів”, але не з любові до антикваріату, а як етично-філософської історії людства.

Конфуціанство у творі набуває ознак позачасовості й універсальності: “гномон, / наша наука походить від спостережень за тіннями; / Королева Бесс перекладала Овідія, / Клеопатра писала про обіг грошей / проти тих, хто розкидає старовинні записи / ігнорують “сень” [ідеограма означає “достойний, гідний, добродесний”. – О.Г.] / і примажуються до переможців / (*turbae*) [лат., *чернь, набрид*]” [10, 563-564].

Площина “Шуцзин”, як бачимо, органічно перетинається із історією західної цивілізації:

східні астрономи, які за допомогою гномона визначають пори року; Єлизавета I – величність її правління й енциклопедична освіченість сприймалися Паундом як конфуціанські якості (у цій пісні йдеться про біографічну подробицю із життя королеви-дівки, коли під час візиту до Кембріджа вона виголосила довжелезну урочисту промову на бездоганній латині); Клеопатру Паунд теж зараховує до західних лідерів, які уособлюють і практично втілюють конфуціанську ідею упорядкованості, оскільки вона ввела державний контроль за випуском монет. Ніби описуючи повне історичне коло, оповідь повертається до тієї частини латинізованої книги “Шуцзин”, де описано заснування династії Шан. Паунд екстраполює боротьбу Чен Тана з черню, яка зневажає “достойних”, до масштабів цивілізаційної моделі.

Китай за тисячу років до нашої ери і Сполучені Штати 1955 р., коли були надруковані *Rock-Drills*, здаються неподільними, як не подільною виглядає лінгвістична площина твору. Імператор Му Вень, наставляючи нового міністра, говорить слова, під якими підписався б і американець Езра Паунд: “будь достойним своїх предків і конституції”. Приписати таку гетероглосну суміш п’ятому імператору династії Чжоу могло б здаватися невинувато штучною, якби не китайська ідеограма, яка – за авторитетним словником Метьюза – відповідає поняттю “конституція” [6, 62].

Словом, “Кантос” Паунда просочені конфуціанськими тональностями. У фінальній частині твору вони особливо щільно сконцентровані у Піснях 98-99, які сповнені моральними заповідями про простоту поведінки, відповідальність правителя перед народом, гармонію з природою, і “синівську” повагу, яка повинна панувати у суспільних відносинах будь-якої культурологічної чи історичної епохи. Художнім способом об’єднання Заходу й Сходу Паунд обрав суб’єктивно осмислений іманентний первень у формі реконструкції та ревізії історії становлення США та визначних епох давнього Китаю, які об’єднано в “Китайських піснях” у своєрідну культурно-історичну парадигму, що її Е.Паунд втілює у формі поетичного дистиха.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев В.М. Китайская литература. Избранные труды. – М.: Наука, 1978. – 595 с.
2. Данте Алиг’єрі. Божественна комедія. – Харків: Фоліо, 2004. – 607 с.
3. Конфуций. Луньюй. Изречения. – М.: Эксмо, 2003. – С. 22.
4. Ezra Pound Among the Poets. Edited by George Bornstein. – Chicago and London: University of Chicago Press, 1985. – 238 p.
5. Nayot Eric. Critical Dreams: Orientalism, Modernism, and the Meaning of Pound’s China. – *Twentieth Century Literature*. – Volume 45. – Issue 4, 1999. – P. 511-533.
6. Kearns, George. Ezra Pound. The Cantos. – Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1989. – 118 p.
7. Laughlin, James. Pound as Wuz: Essays and Lectures on Ezra Pound. – Saint Paul: Graywolf Press, 1987. – 203 p.
8. Pound, Ezra. Selected Prose. 1909-1965. Edited, with an Introduction by William Cookson. – *New Directions*, 1973. – 475 p.
9. Terrell, Carroll F. A Companion to the Cantos of Ezra Pound. – Orono: National Poetry Foundation, 1993. – 791 p.
10. The Cantos of Ezra Pound. – New York, New Directions, 1986. – 824 p.